

Lukáš, Miroslav

Jedermann-Festspiele v Mikulově

In: Lukáš, Miroslav. *Divadlo v Mikulově za éry rodu Dietrichsteinů : (od konce 16. století do druhé světové války)*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2019, pp. 141-152

ISBN 978-80-210-9311-9; ISBN 978-80-210-9312-6 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141463>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JEDERMANN-FESTSPIELE V MIKULOVĚ

V meziválečném období pokračovaly ve své činnosti i místní spolky, jako například pěvecký spolek Nikolsburg nebo Frohsinn, které občas nastudovaly i divadelní představení. S divadlem se v té době mohli místní setkat také v rámci produkce mikulovského, v té době již Státního reálného gymnázia, které byly zaměřeny zvláště na německá klasická dramata. Pod vedením ředitele dr. Arthura Petaka a prof. Aloise Knauera uvedli studenti v květnu 1921 v hotelu Rose Schillerovo drama *Die Räuber*. Výtěžek z představení byl věnován na podporu nemajetných studentů.⁷³⁵ V této činnosti pokračovali gymnazisté i v dalších letech. V dubnu 1922 nastudovali Goethovu hru *Iphigenie auf Tauris*⁷³⁶ a v dubnu 1924 Sofoklovu tragédii *König Ödipus*.⁷³⁷ Na podzim roku 1929 inscenovali Goethovo dílo *Urfaust*⁷³⁸ a v březnu následujícího roku *Kabale und Liebe* Friedricha Schillera.⁷³⁹ Dominance klasické německé dramatiky ve výčtu inscenovaných děl mohla být dána starostí o německou kulturu po vzniku ČSR.

Nově do divadelního života Mikulova vstoupil Divadelní soubor (Theatergruppe). Ten fungoval pod hlavičkou Německého kulturního svazu (Deutscher Kulturverband), jenž vznikl v listopadu 1919, mikulovská odnož pak v únoru 1920,⁷⁴⁰ po zrušení celorakouského spolku Deutscher Schulverein. Výraznější čin-

735 Der Theaterabend. *Nikolsburger Wochenschrift*. 7. 5. 1921, **61**(19), s. 1; Theater-Abend, Schilles Räuber. *Nikolsburger Wochenschrift*. 21. 5. 1921, **61**(21) s. 1.

736 Theater-Aufführung. *Nikolsburger Wochenschrift*. 18. 3. 1922, **62**(11), s. 3; Iphigenie auf Tauris. *Nikolsburger Wochenschrift*. 22. 4. 1922, **62**(16), s. 1.

737 Theaterabend. *Nikolsburger Wochenschrift*. 5. 4. 1924, **64**(14), s. 4.

738 Zur Aufführung v. Goethes „Urfaust“. *Nikolsburger Wochenschrift*. 18. 10. 1929, **69**(42), s. 4.

739 Kabale und Liebe. *Nikolsburger Wochenschrift*. 7. 2. 1930, **70**(6), s. 5.

740 ŘEPA, pozn. 615, s. 215.

nost tohoto souboru začala na přelomu dvacátých a třicátých let. V roce 1929 jeho členové inscenovali např. Goethovo drama *Egmont* nebo veselohru *Die Burgruine* od Karla Caroa.⁷⁴¹ V roce 1932 uvedl soubor před Dietrichsteinskou hrobkou hru *Jedermann* z pera rakouského dramatika a libretisty Huga von Hofmannsthala (1874–1929), jednalo se bezesporu o nejvýznamnější divadelní událost v kulturním životě meziválečného Mikulova.

Hofmannsthalův text s podtitulem *Das Spiel vom Sterben des reichen Mannes*, jenž vznikl mezi lety 1903–1911, nově zpracovává středověkou moralitu *Everyman* (asi 1500), která se zamýšlí nad konečností lidského bytí. Hra zobrazuje alegorický příběh pyšného a bezohledného člověka, kterého náhle uprostřed světských radostí navštíví Smrt, aby mu oznámila jeho brzký konec. Tento člověk, Jedermann, tedy kdokoli z nás, následně hledá průvodce na své poslední cestě. Postupně ho však opouští příbuzní a přátelé či personifikovaná postava Bohatství. Na věčnost ho doprovodí pouze jeho Dobré skutky, kterými však v životě nikterak neoplýval, a Víra, k níž se v poslední chvíli obrátí. Pro Jedermanna je tak smrt cestou, na níž se z něj, z hříšného a nevěřícího člověka, stane člověk plně zodpovědný za své skutky a schopný svou situaci přijmout.⁷⁴²

Jedermann Huga von Hofmannsthala měl světovou premiéru v roce 1911 v berlínském Cirku Schumann v režii významného rakouského divadelního režiséra a experimentátora židovského původu Maxe Reinhardta (1873–1943).⁷⁴³ Významnější však byla Reinhardtova inscenace z roku 1920 uvedená na nově vzniklém divadelním festivalu v Salcburku (Salzburger Festspiele), u jehož zrodu stáli zmínění Reinhardt a Hofmannsthal společně se skladatelem Richardem Straussem (1864–1949). *Jedermann* se následně stal kmenovým a zahajovacím představením festivalu. Nehrál se pouze v letech 1922–1925 a samozřejmě ani v období 1938–1945.⁷⁴⁴

Uvedení *Jedermanna* v Salcburku mělo pravděpodobně rozhodující vliv i na inscenování tohoto dramatu v Mikulově. Reinhardtovy inscenace ostatně určovaly vývoj evropského divadla a jeho davové divadlo bylo inspirací i pro mnohé další inscenátory.⁷⁴⁵ Svůj podíl na tom mohla mít i vzrůstající obliba plenérových a amatérských divadelních hnutí, která jako formy lidové zábavy houfně vznikala

741 Festaufführung des Deutschen Kulturverbandes. *Nikolsburger Wochenschrift*. 11. 10. 1929, 69(41), s. 5.

742 STEHLÍKOVÁ, Eva. „Potkala ho Smrti.“ *Divadelní revue*. 1997, 8(4), s. 77.

743 BRAULICH, Heinrich. *Max Reinhardt*. Praha: Orbis, 1969, s. 127. V Cirku Schumann, dnes berlínský Friedrichstadt-Palast, vybudoval v roce 1919 Max Reinhardt své Velké činoherní divadlo pro tři a půl tisíce lidí. Do roku 1922 zde uvedl sérii monumentálních představení, například *Oresteiu*, *Julia Caesara* a *Dantovu smrt*. POKORNÝ, (ed.), pozn. 730, s. 343; BROCKETT, pozn. 121, s. 57.

744 Srov. FUHRICH, Edda – POSSNITZ, Gisela. *Max Reinhardt – Die Träume des Magiers*. Salzburg: Residenz, 1993, s. 107.

745 Srov. OBST, Milan. Max Reinhardt a české divadlo. *Divadelní revue*. 1990, 1(4), s. 12–28.

na přelomu 19. a 20. století.⁷⁴⁶ Tato hnutí však současně mohla přejímat i agitační funkce – budit revoluční zápal a vlastenecké city.⁷⁴⁷

S nápadem inscenovat *Jedermann* v Mikulově přišel tehdejší student práv Hubert Doleschal. Bylo to, jak sám uvedl, jednoho horkého dne 12. června 1931 na koupališti na Janičově vrchu (Janitschberg),⁷⁴⁸ když vedle něj ležící pan Sedlatschek lamentoval nad „nudností všeobecného bytí“ v Mikulově. „Tu mne náhle a bez rozmyslu, snad zrozena z občasných šosáckých prázdnoty našeho okolí, napadla myšlenka inscenovat *Jedermann*.“⁷⁴⁹ Zajímavostí je, že matka Maxe Reinhardta, Rosa Goldmann – rozená Wengraf (1851–1924), z Mikulova pocházela,⁷⁵⁰ otázkou ovšem zůstává, do jaké míry mohla i tato skutečnost zdejší uvedení *Jedermann* ovlivnit. Pravděpodobně však tato informace nebyla obecně známa.

Režijního nastudování *Jedermann* se ujal Rudolf (Rudi) Zobl za jevištní spolupráce Hanse Sedlatschka. Pořadatelem divadelního představení se stala Místní osvětová komise (Ortsbildungskommission).⁷⁵¹ Premiéra se uskutečnila v sobotu 19. září 1931 ve „Stecklsaale“,⁷⁵² repríza pak v pondělí 28. září.⁷⁵³ Tato v podstatě přípravná fáze umožnila získat přehled o možnostech souboru a současně i opatřit finanční prostředky na konečnou realizaci projektu. V dubnu následujícího roku se začalo konkrétněji uvažovat o vytvoření velké divadelní slavnosti salcburského stříhu – Jedermann-Festspiele a přenesení inscenace Hofmannsthalova textu před Dietrichsteinskou hrobku. Z toho důvodu vznikla festivalová komise, kterou tvořili kanovníci Johann Mühlberger a Viktor Janek, notář Josef Ludwig Skudrzyk a zlatník Josef Doleschal. Stavitel Ferdinand Kowalski, jenž byl zvolen do čela této komise, měl pak na starost technický dohled nad inscenací, Hubert Doleschal byl pověřen uměleckým vedením a profesor místního gymnázia dr. Berthold Huller

746 FISCHER-LICHTE, Erika. Divadlo ve třetí říši: Mezi „Thingspielem“ a klasikou. *Svět a divadlo*. 2001, 12(5), s. 110.

747 BRAUN, pozn. 124, s. 53–54.

748 Jedná se o koupaliště u Mariánského mlýna, které bylo vybudováno v roce 1921 adaptací starého rybníku. Janičův kopec, Mariánský kopec nebo německy Janitschberg byl pokračováním dominantního vápencového bradla Svatého kopečku. Později byl však odtěžen, dnes je místo něj vápencový lom. (Srov. ŘEPA, pozn. 615, s. 214.)

749 „Es war der 12. Juni 1931, ein drückend heisser Tag im Bad am Janitschberg, als Herr Sedlatschek, der neben mir lag, über das öde Dasein im Allgemeinen und die Sterilität in unserem Städtchen im Besonderen lamentierte. Unüberlegt plötzlich, vielleicht geboren aus der mitunter etwas spiessbürgerlichen Öde unserer Umgebung, schoss die Idee in mir auf „Jedermann“ zu inszenieren.“ (Wie die Nikolsburger Festspiele zu Stande kamen. *Nikolsburger Wochenschrift*. 5. 8. 1932, 72(31), s. 4.)

750 Max Reinhardt se narodil v Badenu u Vídně jako syn Wilhelma Goldmanna, obchodníka, který pocházel ze Stupavy (Stampfen). Více k jeho dětství viz FUHRICH – POSSNITZ, pozn. 744, s. 7–9.

751 Zur „Jedermann“ Aufführung. *Nikolsburger Wochenschrift*. 11. 9. 1931, 71(37), s. 5.

752 Jednalo se o sál restaurace Zum schwarzen Adler („U Černého orla“), jejímž majitelem byl v té době Adalbert Steckl.

753 Wiederholung der „Jedermann“ Aufführung. *Nikolsburger Wochenschrift*. 25. 9. 1931, 71(39), s. 4.

se staral o propagaci.⁷⁵⁴ V programu z roku 1934 je také zmínka o hudební režii, kterou měl na starost Herbert Horntrich, a varhanním doprovodu, který obstaral Rudolf Mahr.⁷⁵⁵ Založen byl i garanční fond, do něhož mohli případní mecenáři vkládat finanční podporu. Záštitu nad slavnostními hrami (Festspiele) převzal zdejší probošt dr. Emanuel Waldstein-Wartenberg.⁷⁵⁶ Představení se pořádala 2. až 6. července vždy o půl deváté večer. Cena za představení se pohybovala v rozmezí patnácti korun za křeslo (Sperrnitz),⁷⁵⁷ přes deset korun za sedadlo, tři koruny za místo ke stání a studentský lístek.⁷⁵⁸ Výtěžek 800 Kčs byl věnován na pomoc lidem, kteří v důsledku hospodářské krize ztratili zaměstnání.⁷⁵⁹

Vzhledem ke známé části výtěžku z pětidenních slavnostních her se sice nabízí možnost alespoň v hrubých obrysech spočítat průměrnou návštěvnost, není však jisté, zda je v této sumě obsaženo celkové vstupné, nebo zda se jedná o částku po odečtení nákladů na realizaci festivalu. Nejspíše jde o druhou možnost, neboť v případě té první by se festival potýkal spíše s průměrným či podprůměrným zájmem ze strany diváků.

Uvedení *Jedermann*a pod širým nebem před Dietrichsteinskou hrobkou muselo bezesporu nabídnout velmi intenzivní zážitek, který byl navíc umocněn i celkovým rázem Mikulova s dominujícím zámekem či Svatým kopečkem zvedajícím se východně za hrobkou.⁷⁶⁰ V této atmosféře lze sledovat jistou podobnost se salcburským *Jedermannem*, kterého Max Reinhardt inscenoval před katedrálou na Dómském náměstí. Dle fotografií, které se z mikulovského představení dochovaly, je zřejmé, že obě inscenace spojovala i výtvarná podobnost. Reinhardt nechal před dómem zbudovat jednoduché schodovité jeviště z prken, na němž se hrálo bez rekvizit, bez pomoci světelných efektů a v plném denním světle. Svou roli zde hrály i nahodilosti všedního dne od letících holubů až po bouřku, která „*vstu-*

754 Jedermann Festspiele... *Nikolsburger Wochenschrift*. 15. 4. 1932, 72(15), s. 7.

755 SOCHOR, Franz. Die Festspiele in Nikolsburg 1931–1934. *Südmährisches Jahrbuch* 31, 1982, s. 49.

756 Wie die Nikolsburger Festspiele zu Stande kamen. *Nikolsburger Wochenschrift*. 5. 8. 1932, 72(31), s. 4.

757 Termín označoval sedadlo, které měl divák dlouhodobě předplacené, v tomto případě na celý festival.

758 Die Jedermannspiele... *Nikolsburger Wochenschrift*. 24. 6. 1932, 72(25), s. 8.

759 V roce 1931 jich bylo v Mikulově evidováno 169 a o dva roky později už 440. Srov. ŘEPA, pozn. 615, s. 209.

760 Harmonické zasazení hry do historických kulis Mikulova bylo pozitivně vnímáno i místním tiskem: „*Nikolsburg mit seinem berühmten Schloss, das weit in die Lande schaut und an das sich ein Stück Weltgeschichte knüpft, der hl. Berg, von dessen Höhe zwei denkwürdige Baudenkmäler heruntergrüssen, die vertraumten Gässchen, idyllische Winkel, die wieder mit grossartigen Perspektiven und Veduten abwechseln, ein malerisch zerfallener Pulverturm aus der Schwedenzeit.... Alles das fügt sich harmonisch zusammen, wird mitspielen und ein Stück von seinem Geiste dem Spiel vor der Gruftkirche einhauchen....*“ (Jedermann Festspiele... *Nikolsburger Wochenschrift*. 10. 6. 1932, 72(23), s. 5.)

*vala do představení a propůjčovala mu zvláštní, proměnlivé kouzlo“.*⁷⁶¹ Tyto prostředky dovoľovaly Reinhardtovi „...architektonickou scénografickou jednotu jeviště a hlediště, a vzbudit u divadelního návštěvníka dojem skutečného prostoru, v němž se odehrává skutečný děj, jehož se divák účastní“.⁷⁶²

Do jaké míry s podobným účinkem počítali i v Mikulově, zůstává otázkou. Rozhodně se však řešením scény a také kostýmů nechali výrazně inspirovat. Zdejší Jedermann, kterého ztvárnil Hubert Doleschal, místním tiskem označený jako „homo novus“ mikulovského divadelního života,⁷⁶³ se tak svým oděvem nápadně podobal salcburskému Jedermannovi v podání jednoho z nejvýznamnějších rakouských herců první poloviny 20. století Alexandra Moissiho (1879–1935). Zcela jistě se však nejednalo o naprostou kopii slavnější inscenace. Na základě drobných archivních pramenů k mikulovské verzi je složité vymezit míru odlišnosti. Jednou z nich však může být skutečnost, že alegorizovanou postavu Bohatství v Mikulově ztvárnila studentka tanečního umění na Vídeňské univerzitě Albine Thuiner, která svou roli zřejmě obohacovala tanečními kreacemi. Dalším rozdílem bylo i využití reflektorů v závěrečné scéně, kdy Jedermann po trýznivém umírání dochází k blaženému spasení. Osvětlení klasicistní sochy Krista, která stojí na balustrádě Dietrichsteinské hrobky obklopena anděly, muselo v této rozhodující chvíli zcela jistě nabídnout vrcholný zážitek. Podle dochované fotografie (obr. 40) stál v tom okamžiku Jedermann v bílém oděni uprostřed scény mezi svými „anděly“, tedy Dobrými skutky a Vírou, a s pohledem upřeným vzhůru k nebi. Důležitou roli měly hrát rovněž zvony kostelů sv. Václava, sv. Jana Křtitele a velký zvon poutního kostela sv. Šebestiana, o jejichž společnou „symfonii“ v závěru hry se staral právě Herbert Horntrich.⁷⁶⁴

Význam představení dalece přesahoval lokální rozměr. Kombinace zvoleného místa a hry, která se svým tématem vymykala divadelní produkci místních spolků sahajících spíše po odlehčených žánrech, se jistě stala lákadlem i pro diváky ze širokého okolí. Zájem o představení údajně přilákal i delegaci ze Salcburku.⁷⁶⁵ Svůj podíl na oslovení publika měla propagační práce, k níž gymnaziální profesor Huller využil i německé vysílání Rádía Brno (Radio Brünn),⁷⁶⁶ kde také 1. července pronesl odborný příspěvek k *Jedermannovi*.⁷⁶⁷

761 BRAULICH, pozn. 743, s. 169–170.

762 Tamtéž, s. 173.

763 „Jedermann“. *Nikolsburger Wochenschrift*. 25. 9. 1931, 71(39), s. 7.

764 SOCHOR, pozn. 755, s. 48.

765 Za tyto informace děkuji Reineru Elsingerovi. (Soukromá korespondence ze dne 7. 5. 2014. Uloženo v archivu autora.)

766 Jedermann Festspiele... *Nikolsburger Wochenschrift*. 26. 5. 1932, 72(21), s. 6.

767 Hulerův příspěvek byl veřejně vysílán z ampliónu před hotelem Rose. (Die Jedermannspiele... *Nikolsburger Wochenschrift*. 24. 6. 1932, 72(25), s. 8.)

Po ukončení her se zpráva o mikulovském *Jedermannovi* dostala do kulturní rubriky brněnského vydání *Lidových novin*, kde byla také velmi příznivě hodnocena: „*Ideální pozadí chrámu, vybudovaného v slohu barokním, jeho alegorické figury a bohatá umělecká ornamentika ve spojení s filosofickou hloubkou a ušlechtilou mluvou Hofmannsthalovy hry tvořilo harmonický celek, jehož hlubokému působení nikdo neunikl. I další zákulisí, starý slavný Mikulov, město, kde se děly události světového významu, doplnilo harmonicky děj na jevišti a dotklo se každého, kdo má porozumění pro velkou historickou minulost. Herci vzatí z mikulovského obyvatelstva nebyli na závadu, nýbrž jen lépe vystihovali lidový ráz mystéria.*“⁷⁶⁸ Tato zmínka dokládá nejen významnost akce, ale také, což je důležitější, že nezůstala stranou zájmu česky mluvícího publika.

Slavnostní hry měly být znovu připraveny o rok později. Tehdy se počítalo s inscenací jiné Hofmannsthalovy hry *Das Salzburger grosse Welttheater* s podtitulem *Das Leben und Sterben eines armen Mannes*,⁷⁶⁹ která byla rovněž uvedena na salcburském festivalu v režii Maxe Reinhardta.⁷⁷⁰ K samotné realizaci však už nedošlo. Další slavnostní hry se tak konaly až na přelomu června a července 1934. Záštitu nad nimi převzal probošt dr. Franz Linke, který nahradil zemřelého Emanuela Waldsteina-Wartenberga a nově i Alexander Dietrichstein.⁷⁷¹ Členové divadelního spolku současně rozšířili program her o inscenaci hry *Das Schutzengelspiel* od vídeňského dramatika Maxe Mella (1882–1971), která měla, jak uváděl místní tisk, velký úspěch ve vídeňském Burgtheatru a také na jiných scénách, jako například v Prinzregententheateru v Mnichově.⁷⁷² V „duchovním mysteriu“, v češtině známém pod názvem *Anděl strážný*, je oproti *Jedermannovi* hlavní postavou zbožná žena, kterou v mikulovské inscenaci ztvárnila Hansi Oser. Ta na sebe uvalí kvůli své pýše a pohrdání Boží trest a je nucena přijmout velmi ponižující pokání, při kterém se musí u dveří chrámu nabízet všem kolemjdoucím mužům. Vrcholem vykoupení z jejího hříchu je pak příprava svatby s věčně opilým mydlářem. Nakonec je však ze svého hříchu vykoupena a dívčin Anděl strážný, kterého v mikulovském představení hrál Georg Danksagmüller, přivádí k oltáři jejího pravého snoubence.

Stejně jako v roce 1932 byl i nyní zásluhou profesora Hullera slavnostním hrám věnován prostor v německém vysílání brněnského rozhlasu.⁷⁷³ Huller také po jejich ukončení napsal do místního periodika obsáhlejší recenzi obou představení.

⁷⁶⁸ Hofmannsthalův Jedermann v Mikulově. *Lidové noviny*. 7. 7. 1932, 40(339), s. 9.

⁷⁶⁹ ŠKODOVÁ, Pavla. *Dílo Huga von Hofmannsthal v českých překladech*. Praha, 2006, s. 27. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta.

⁷⁷⁰ Na Salcburských slavnostních hrách byla tato hra poprvé uvedena v roce 1922 v klášterním kostele Fischera von Erlacha. V roce 1925 pak také v Salcburském festivalovém divadle. (BRAULICH, pozn. 743, s. 171.)

⁷⁷¹ Die geistliche Spiele von Max Mell... *Nikolsburger Wochenschrift*. 8. 6. 1934, 74(23), s. 7–8.

⁷⁷² Tamtéž. Program byl pak stanoven následovně: 29. a 30. června a 5. (odpoledne) a 6. července se hrál *Das Schutzengelspiel*, 1. a 5. července večer *Jedermann*.

⁷⁷³ Die Festspiele vor der Gruftkirche... *Nikolsburger Wochenschrift*. 22. 6. 1934, 74(25), s. 6.

Jedná se samozřejmě o velmi pozitivní hodnocení, které vychází z celkově kladného přijetí slavnostních her a také z obdivu k tomu, co vše bylo možné v amatérských podmínkách vytvořit. Mimo chvály hereckých výkonů se pak krátce zastavil i u režie obou představení, které se ujal zkušený Rudolf Zobl. Pouze v jeho případě si recenzent dovolil drobnou výtku k davovým scénám, které se kvůli nedostatečnému obsazení na velkém jevišti rozpadají. Uvedenou poznámkou pak současně vyzývá k zapojení většího počtu lidí, třeba z řad místních spolků.⁷⁷⁴ Plány na další pokračování slavnostních her však byly znemožněny vývojem politické situace.

Pořádání letních slavnostních her, jejichž součástí byl Hofmannsthalův *Jedermann*, nebylo v té době nijak ojedinělou záležitostí. Podobné akce se konaly i na jiných místech naší země, většinou v pohraničních oblastech osídlených německy mluvícím obyvatelstvem. Zatím nejstarší známý doklad o této akci je z roku 1931, kdy byl *Jedermann* plenérově inscenován v Hejnicích (Haindorf) v Jizerských horách.⁷⁷⁵ Představení se konala po celý červen před poutním kostelem Navštívení Panny Marie. Hrál se každou středu, sobotu a neděli v poledne a večer, v případě nepříznivého počasí se představení přesunulo do kostela. Záštitu nad slavnostními hrami převzali církevní představitelé a starosta Liberce (Reichenberg).⁷⁷⁶ Finanční podporu poskytl Eduard Auersperg, majitel blízkých Lázní Libverda (Bad Liebwerda).⁷⁷⁷ Na rozdíl od představení v Mikulově se však režie ujal profesionální divadelní režisér Theodor (Theo) Anton Modes (1888–1962), toho času působící jako intendant divadla v Kolíně nad Rýnem (Vereinigte Stadttheater in Köln). Ten také pro větší role angažoval herce vybrané z různých německojazyčných divadel.⁷⁷⁸

774 „Die Regie – Herr Zobl ist auf diesem Gebiete ja für uns kein Neuling mehr – holte in Aufbau, Gruppierung, Abwicklung der Szenen in Zusammenspiel und Kostümierung aus dem ihm zu Gebote Stehenden, dem Stücke selbst und seinen Darstellern heraus, was herauszuholen war. Dies wäre vielleicht noch etwas mehr gewesen, wenn die Mittel zur Gestaltung bewegter Massenszenen usw. Zur Verfügung wären, wie dies eine Freilichtauf-führung, namentlich auf einer gleich der unseren sehr großen Bühne, natürlich in viel höherem Maße verlangt als etwa die Darstellung in geschlossenen Räumen. Wenn sich da mehr Menschen zur Verfügung gestellt hätten, die heimischen Vereine usw...“ (Festspiele Nikolsburg 1934. *Nikolsburger Wochenschrift*. 5. 7. 1934, 74(27), s. 5.)

775 Jedná se pouze o plenérová představení. Hofmannsthalovo drama bylo samozřejmě na našem území inscenováno i dříve. Hrál se například v roce 1922 v Německém městském divadle v Brně nebo v roce 1925 v Olomouci. (Srov. ŠKODOVÁ, pozn. 769, s. 26; FERENICE, Anji Edith. *Německé divadelní hudební, pěvecké a umělecké spolky v Olomouci v letech 1918–1938*, Olomouc, 2012, s. 58. Dizertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.)

776 ŠKODOVÁ, pozn. 769, s. 27.

777 KRAUSE, Erhard. Die „Jedermann-Festspiele“ in Haindorf 1931. *Sudetenpost*. 17. 12. 1992, 38(24), s. 30.

778 Jedermann hrál například Hans Mühlhofer z Berlína (Berliner Schauspielhaus), jeho matku Elli Förster z Vídně (Wiener Komödie) a Smrt Walter Thomas z Brém (Bremer Staatstheater). Objevili se zde také herci z jabloneckého německého divadla Albert Metten, který hrál Schuldknechta, a Berthold Hohenau, jenž ztvárnil Jedermannova chudého souseda. Oba doplnil v roli Čerta Karl Eggerer

Hudba k inscenaci pocházela od Einara Nilsona (1881–1964),⁷⁷⁹ tedy skladatele, který vytvořil hudební doprovod i pro Reinhardtovu salcburskou inscenaci *Jedermann*. Patrně se jednalo o totožnou hudbu, která byla jen převzata. Není totiž známo, zda se Nilson osobně podílel na *Jedermannovi* i v Hejnicích. Celá inscenace ostatně inspiraci Salcburkem nezapře. Hejnické slavnostní hry, označovány též honosným názvem „Jedermann-Festspiele in Böhmen“, byly také v dobovém tisku se salcburskými slavnostními hrami srovnávány. Působivější pak ovšem měly být právě ty z Hejnic.⁷⁸⁰ Tuto informaci je však třeba vnímat s nutnou dávkou opatrnosti.⁷⁸¹ Stejně pojaté slavnostní hry se zde opakovaly i v roce 1936.

Herec, režisér a divadelní ředitel Theodor Modes, jenž v průběhu své kariéry působil v divadlech mnoha různých evropských měst, mimo již zmíněného Kolína nad Rýnem například v Curychu, Brémách, Norimberku či Drážďanech, se proslavil i jako organizátor známých Valdštejnských slavností v Chebu (Wallenstein-Festspiele in Eger), které měl na starost v letech 1934, 1938 a 1939.⁷⁸² Tyto zkušenosti vedly pravděpodobně nacistickou organizaci „Kraft durch Freude“⁷⁸³ k tomu, aby v únoru 1939 vyjednávala s Modesem, v té době intendantem Spojených německých divadel v Brně (Vereingte Deutsche Theater in Brünn), o realizaci letních slavnostních her v Mikulově (Sommer-Festspiele). Modes, tehdy už člen NSDAP, jenž byl mimochodem v roce 1937 pro subversivní nacistickou propagandu vypořádan z postu divadelního ředitele divadla v St. Gallenu,⁷⁸⁴ měl do Mikulova osobně přijet a vybrat si místo, kde by se tyto slavnosti mohly uskutečnit.⁷⁸⁵ K samotné realizaci však už nedošlo.

z libereckého německého divadla. Drobné role pak byly nabídnuty místním obyvatelům. (KRAUSE, pozn. 777, s. 30.)

779 Srov. Festspiele in Haindorf 1931 und 1936. Dostupné online. [cit. 15.3.2014]. URL: <<http://friedlandinbohmen.jimdo.com/haindorf/jedermann-festspiele-in-haindorf/>>.

780 KRAUSE, pozn. 777, s. 30.

781 Fotografie z představení v Hejnicích lze nalézt na webu: Carthalia – Theater on Postcards, pod údajem Czech Republik – Hejnice. Dostupné online. [cit. 1.9.2016]. URL: <<http://www.andreas-prae-fcke.de/carthalia/>>.

782 MICHEL, Marie-Louise. Theo Modes. In KOTTE, Andreas (ed.). *Theaterlexikon der Schweiz*. Sv. 2. Zürich: Chronos, 2005, s. 1254–1255. Dostupné online. [cit. 23.4.2016] URL: <http://tls.theaterwissenschaft.ch/wiki/Theo_Modes>.

783 NS-Gemeinschaft Kraft durch Freude, KdF (Radostí k síle) byla nejoblíbenější organizace pro řízení „volného času v ‚Třetí říši‘ – zvlášť její ‚oddělení pro cestování, turistiku a dovolenou‘ – ‚glajchšaltovala‘ a dohlížela na široké vrstvy společnosti. Zároveň byla zodpovědná za organizování a kontrolu celé oblasti volného času od vzdělávání dospělých po lidový sport, od uměleckých výstav, koncertů a divadelních představení až po varieté a taneční zábavy.“ (MIKULOVÁ, Soňa. Nacistická kulturní politika v Düsseldorfu 1933–1945. *Acta Universitatis Carolinae. Studia Territorialia*. 2007, 9, s. 175.)

784 PFAFF, Ivan. Zápas o německé divadlo v českých zemích 1934–1938, *Divadelní revue*. 2007, 18(1), s. 45.

785 Nikolsburger Sommer-Festpile. *Nikolsburger Wochenschrift*. 17. 2. 1939, 79(14), s. 6.

Další doklad o inscenaci *Jedermanna* pochází ze srpna 1933 z Broumova (Braunau). Zde byla tato hra inscenována katolickými ochotníky v rámci týdne mysterií, které se konaly pod záštitou broumovského opata dr. Dominika Prokopa. Mimo *Jedermanna* byla v Broumově stejně jako v Mikulově uvedena i hra *Das Schutzengelspiel* Maxe Mella, a navíc ještě dalších deset mysterií od tehdejších katolických spisovatelů.⁷⁸⁶

Jedermann byl hrán i na zámku ve Vranově nad Dyjí (Frain). Zde jej pod širým nebem v létě 1933 realizoval „divadelní ředitel Karl Heysek ze Znojma“⁷⁸⁷ společně se společností Anny Bill, která si ve Vranově otevřela 1. června 1933 letní divadelní scénu.⁷⁸⁸ Heysek vedl německé městské divadlo ve Znojmě v sezoně 1926/27.⁷⁸⁹ V korespondenci zemského úřadu politického v Brně, kde je řešena výše finančních odvodů a záloh spojených s udělením koncese Karlu Heyskovi v roce 1926, je o Heyskovi psáno jako o bývalém herci, toho času stavebním technikovi u svého tchána, stavitele Krause ze Znojma.⁷⁹⁰ Jaký měl však vztah ke znojmskému divadlu v roce 1933, není zcela jasné, neboť mezi sezonami 1932/1933 až 1938/1939 byl provoz divadla omezen nebo zcela zrušen.⁷⁹¹ Nelze ani definovat jeho vztah ke společnosti Anny Bill, v novinové zprávě je uvedeno pouze to, že se ke společnosti připojil v létě 1933, aby s ní v rámci zdejších slavnostních her uvedl Hofmannsthalova díla *Jedermann* a *Das Salzburger grosse Welttheater* a Schillerova *Wilhelma Tella*.⁷⁹²

Spolupráce Karla Heyska s Annou Bill pokračovala i v červnu dalšího roku, kdy se s *Jedermannem* na vranovský zámek vrátili, aby jej zde uvedli v rámci jihomoravského slavnostního dne (Festtage in Südmähren) pořádaného německými spolky.⁷⁹³ Pro úplnost je třeba dodat, že k divadelní společnosti Anny Bill se Karl Heysek připojil ještě na podzim toho roku při jejím pobytu v Mikulově. 1. listopadu 1934, na svátek Všech svatých, s nimi uvedl představení *Das Salzburger Welttheater*, v němž hrál i hlavní roli. O tři dny později v odpoledních hodinách společně sehráli Jarnovu operetu *Die Försterchristl* a večer operetu *Das Dorf ohne Glocke* od Eduarda Künnekeho.⁷⁹⁴ Představení *Das Salzburger Welttheater* recenzent mikulovského týdeníku, skrytý pod iniciálami F. M., vítal s ohledem na program míst-

786 RON, Vojtěch. *Inscenace náboženských her od počátku 20. století*. Chronologie, excerpta. Dostupné online. [cit. 15.3.2014]. URL: <<http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=txt&id=8121>>.

787 Die Freilichtspiele in Frain. *Nikolsburger Wochenschrift*. 14. 7. 1933, 73(28), s. 6.

788 Theaternachricht aus Frain. *Nikolsburger Wochenschrift*. 23. 6. 1933, 73(25), s. 6.

789 HAVLÍČKOVÁ – PRACNÁ – ŠTEFANIDES, pozn. 3, s. 125.

790 MZA, fond B 40. (Zemský úřad Brno). Kart. 2523.

791 HAVLÍČKOVÁ – PRACNÁ – ŠTEFANIDES, pozn. 4, s. 163.

792 Slavnostní hry se konaly pod přímou záštitou zámeckého panstva a představení byla uváděna na zámecké terase. Pouze v případě špatného počasí měla být přesunuta do zámeckého sálu předků. (Theaternachricht aus Frain. *Nikolsburger Wochenschrift*. 23. 6. 1933, 73(25), s. 6.)

793 Festtage in Südmähren. *Nikolsburger Wochenschrift*. 8. 6. 1934, 74(23), s. 2.

794 Theater in Nikolsburg. *Nikolsburger Wochenschrift*. 9. 11. 1934, 74(45), s. 7–8.

ních slavnostních her pořádaných před Dietrichsteinskou hrobkou. Současně však lituje špatného načasování, neboť se uvedené představení krylo s rozhlasovým představením *Das Schutzengelspiel*, které v tu dobu v Rádiu Brno uváděli mikulovští herci. Zcela jistě by bylo pro zdejší amatérské herce obohacující vidět inscenaci i jiné Hofmannsthalovy hry. Pro samotného divadelního ředitele však bylo závažnější, že kvůli onomu načasování musel hrát představení *Das Salzburger Welttheater* před poloprázdným hledištěm.⁷⁹⁵ Karl Heysek byl s divadelní společností Anny Bill v určité míře provázán, respektive zcela jistě využíval její herce pro své vlastní produkce. Konkrétnější stanovení vzájemně fungující praxe, stejně jako přesné určení místního původu společnosti Anny Bill, bude ovšem možné až na základě výzkumu obsáhlejšího pramenného materiálu. Ovšem už nyní je možné potvrdit vazby Anny Bill na Znojmo a jeho okolí (Vranov nad Dyjí, Jaroslavice, Hrušovany nad Jevišovkou), což by mohlo prokázat její lokální příslušnost.

V druhé polovině třicátých let se lze s *Jedermannem* setkat také v Praze a Brně. V Praze jej v červnu 1937 uvedlo Nové německé divadlo (Neues deutsches Theater) ve Valdštejské zahradě, v červenci stejného roku bylo Hofmannsthalovo mysterium několikrát odehráno i před chrámem sv. Petra a Pavla v Brně.⁷⁹⁶ Zde *Jedermann* ve své režii uváděl německý herec a režisér Spojených německých divadel v Brně (Vereinigte Deutsche Theater in Brünn) Vasa (Váša) Hochmann (1904–1963)⁷⁹⁷ společně s německými a českými herci.⁷⁹⁸ Hudbu k představení složil mladý brněnský komponista Franz Zubal. Na varhany děj doprovodil varhaník dómu sv. Petra a Pavla Vladimír Hawlik (1911–1993),⁷⁹⁹ pozdější profesor varhanní hry a skladby na brněnské konzervatoři. Společně s *Jedermannem* měla být součástí letních slavnostních her i další představení, například *Faust* od Christophera Marlowa (1564–1593), hra *Der verlorene Sohn* od Wilhelma Schmidtbonna (1876–1952) a Hofmannsthalovo dílo *Das Salzburger Welttheater*.⁸⁰⁰

795 Theater in Nikolsburg. *Nikolsburger Wochenschrift*. 9. 11. 1934, 74(45), s. 7.

796 Jedermann před brněnským dómem. *Lidové noviny*. 16. 7. 1937, 45(351), s. 7; Herci na dlažbě. *Lidové noviny*. 24. 8. 1937, 45(424), s. 3.

797 Vasa (Váša) Hochmann byl mezi lety 1928–1934 v angažmá v divadle St. Gallenu. Odtud přešel do divadla v Ústí nad Labem (Aussig) a poté do Brna. (WESSELY, pozn. 16, s. 265; SCHNEIDER, pozn. 725, s. 121.)

798 *Večerník Národních listů*. 2. 7. 1937, 45(180), s. 2. Z neúplného soupisu hereckého obsazení uvedeného v periodiku *Deutsche Zeitung Bohemia* lze obsazení rekonstruovat následně: Hans Hájek (Teufel), Walter Swoboda (Dünner Vetter), Fritz Gisela (Dicker Vetter), Margarete Deston-Wilt (Buhlschaft), R. E. Ullmann (Vorsänger), Eugen Guth (Stimme des Herrn), Gertrud Bechmann (Jedermanns Mutter), Resl Resse (Schuldnechts Weib), Dede Walz (Werke), Liselotte Göttinger (Glaube), Sylvester Huth (Tod), Bernhard Wilfert (Mammon), Heinz Himmel (Guter Gesel). (*Deutsche Zeitung Bohemia*. 17. 7. 1937, 110(166), s. 5.)

799 *Večerník Národních listů*. 2. 7. 1937, 45(180), s. 2.

800 Herci na dlažbě. *Lidové noviny*. 24. 8. 1937, 45(424), s. 3. Hochmann pokračoval v pořádání letních slavnostních her i o rok později, kdy před zámečkem Na Nivkách (letohrádek Mitrovských) inscenoval

Představení před chrámem sv. Petra a Pavla byla hojně navštěvovaná i českým obecnstvem.⁸⁰¹ Provázanost předválečné české a německé divadelní kultury, zvláště té protihenleinovsky smýšlející, nebyla v té době ojedinělá.⁸⁰² Počátkem března 1938 byla v Brně zřízena pobočka pražského Klubu českých a německých divadelních pracovníků, jejímž cílem bylo čelit pokusům henleinovců o „zglajchšaltování“ německého divadla v Brně a manifestovat tak jednotu v názorovém vyhranění proti vzrůstajícím nacionalistickým tendencím.⁸⁰³

V těsné návaznosti na vlnu plenérových inscenací Jedermanna v německy mluvících oblastech na našem území byla tato hra inscenována i v češtině.⁸⁰⁴ Postaral se o to režisér Českého divadla v Olomouci Oldřich Stibor (1901–1943), který nejdříve Hofmannsthalův text, pod českým názvem *Každý*, inscenoval v roce 1932 před kaplí sv. Florianu v Prostějově (Proßnitz) a v roce 1934 před svatováclavským dómem v Olomouci,⁸⁰⁵ v letech 1936 a 1937 jej pak u příležitosti Svatokopeckých duchovních her uváděl na nádvoří poutního chrámu Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku. Společně s Hofmannsthalovým mystériem zde v rámci zmíněných slavností režíroval také *Strážného anděla* (*Das Schutzengelspiel*) od Maxe Mella.⁸⁰⁶

Uvedené příklady jsou jen drobným výčtem všech slavnostních her s Hofmannsthalovým *Jedermannem*, které se na našem území ve třicátých letech odehrály.

v němčině Shakespearův *Sen noci svatojánské* či v opuštěném pavilonu na Zemském výstavišti hru Bertolta Brechta *Die Dreigroschenoper*. (Sen noci svatojánské... *Lidové noviny*. 2. 8. 1938, 46(383), s. 7.)

801 Herci na dlažbě. *Lidové noviny*. 24. 8. 1937, 45(424), s. 3.

802 S účastí českých herců počítal Hochmann i při inscenaci zmíněné Brechtovy *Žebrácké opery* uvedené v červenci 1938, neboť zde měly být jarmareční verše zpívány jak v němčině, tak i v češtině. (STAMBERG, Ursula. Das deutschsprachige Theater in Böhmen und Mähren der Bedeutungs-wandel des deutschen Nationaltheaterbegriffs. In SRBA, Bořivoj – STÁRKOVÁ, Jana (eds.) *Ztracené kontexty – Verlorene Kontexte – Zu den Wechselbeziehungen tschechischer und deutschsprachiger Theaterkultur in Böhmen und Mähren*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 92.)

803 Ustavující schůze se zúčastnilo 120 českých a německých divadelních pracovníků. První takovou spoluprací bylo česko-německé představení Čapkovy *Bílé nemoci* hrané v divadle Na hradbách v sobotu 12. března (v den násilného připojení Rakouska k německé „třetí říši“). První polovinu představení sehráli herci českého divadla, druhou polovinu němečtí herci. V česko-německém provedení se o tuto postavu doktora Galena dělil Vasa Hochmann s Josefem Skřivanem, hercem, režisérem, ale také i českým předsedou Klubu českých a německých divadelních pracovníků. (KUBÍČEK, Ludvík. Boj o německé demokratické divadlo v Brně. In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna*. Brno: Krajské nakladatelství, 1964, s. 138–140, 145; HAVLÍČKOVÁ – PRACNÁ – ŠTEFANIDES, pozn. 4, s. 49; SCHNEIDER, pozn. 725, s. 145, 155; STAMBERG, pozn. 802, s. 92.)

804 Zatím nejstarší zmínka o uvedení *Jedermanna* v češtině pod titulem *Hra o bohatci* pochází z roku 1930. Nejednalo se však o plenérové představení, ale o představení v brněnském Zemském divadle v režii Rudolfa Waltera. (Srov. SPURNÁ, Helena. Známá a méně známá fakta z odkazu Oldřicha Stibora českému divadlu. Stiborův příspěvek k inscenování v plenéru. In LAZORČÁKOVÁ Tatjana (ed.) *O divadle 2011. Sborník z mezinárodní teatrologické konference O divadle na Moravě a ve Slezsku V*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 57–70. Dostupné online. [cit. 15.3.2014]. URL: <http://www.filmadivadlo.cz/cs/knihovna/o_divadle_2011.pdf>.)

805 Tamtéž.

806 Tamtéž, s. 67.

Tento zájem o plenérová představení různých mysterií s využíváním kulís chrámů a sakrálních staveb byl do jisté míry inspirován Salcburkem. Nepochybně však za ním stojí i meziválečná nálada ve společnosti s všeobecnou nejistotou a ohrožením duchovních hodnot. Obliba v pořádání slavnostních her s tímto programem se však v oblastech osídlených německým obyvatelstvem od poloviny třicátých let postupně omezuje, což lze přičíst i k výše zmíněnému podléhání tlakům Heinleinovy SdP.

V případě mikulovské inscenace *Jedermann* je možné podle jmen v obsazení sledovat i jistou provázanost mezi křesťanským a židovským obyvatelstvem mladší a střední generace.⁸⁰⁷ V té době to samozřejmě stále ještě nebylo nic neobvyklého. Jednalo se o pokračování zvyklostí sahajících minimálně do doby vzniku spolků v druhé polovině 19. století. Stejnou zkušenost však už neměli obyvatelé Mikulova židovské národnosti narození kolem roku 1920, jejichž vzpomínky uvádí ve své knize o židovském Mikulově Soňa Nezhodová. Podle nich už od druhé poloviny třicátých let bylo idylické soužití Němců s Židy nemyslitelné.⁸⁰⁸ Tato změna nastala poté, co se Hitler v Německu ujal moci, kdy začal být dle židovských pamětníků německý šovinismus stále vypjatější, stále více namířený proti Čechům a Židům.⁸⁰⁹ Tím byla také postupně zcela narušena jak politická, tak i společenská komunikace mezi těmito národy,⁸¹⁰ což dokládají i následné přestupy židovských studentů z mikulovského gymnázia na české gymnázium do Břeclavi.⁸¹¹ Jistou změnu může dokládat také skutečnost, že když ve městě v roce 1935 a 1936 vystupovali židovští kabaretiéři Fritz Wiesenthal a Franz Engel, nehráli už v hotelu Rose, jak bylo v té době obvyklé, ale v sále restaurace Zum schwarzen Adler, v té době označované jako Gasthaus Kisch.⁸¹²

Inscenace Hofmannsthalova *Jedermann* před Dietrichsteinskou hrobkou v roce 1932 a 1934 jsou pro Mikulov v jistém smyslu zlomové. Chtěly čelit „občasné šošákové prázdnotě“ města tím, že zde představily velký příběh s morálním ponaučením, ve výsledku však byly spíše loučením s jednou dějinnou etapou. Možná se také zde jednalo o demonstraci jednotnosti demokraticky smýšlejících obyvatel Mikulova, tak jako v případě brněnské inscenace *Jedermann* v roce 1938. Rozhodně je však nutné vnímat ji jako nejvýraznější kulturní událost té doby v Mikulově.

807 Na tuto provázanost upozornil také Ing. Reiner Elsinger. (Soukromá korespondence ze dne 7. 5. 2014. Uloženo v archivu autora.)

808 NEZHODOVÁ, pozn. 260, s. 401, 417.

809 Tamtéž, s. 401.

810 Výraznou nacionalizaci části obyvatel Mikulova lze vnímat i ze záznamů Pamětní knihy města Mikulova z let 1934 až 1940. Přepisy záznamů byly publikovány, viz VRBKA, Svatopluk – ČERVENÝ, Eduard. Kroniky města Mikulova. In *RegioM 2007. Sborník Regionálního muzea v Mikulově*. 2007, s. 185–200.

811 NEZHODOVÁ, pozn. 260, s. 401.

812 Například: Rekrutenkränzchen. *Nikolsburger Wochenschrift*. 19. 9. 1933, 73(37), s. 5.